

Metin Tenkidi,
Prof. Dr. Salahattin Polat, İFAV
Yayımları, İstanbul 2010,
345 sayfa

Metin tenkidi, sözün gerek dilden dile gerekse yazılı şekillerdeki aktarımı esnasında uğrayabileceği değişim ve bozulmaları, bunu önlemek üzere alınan önlemleri ve metinde oluşan bozulmaların düzeltilmesine dair çalışmaları kapsamaktadır. Bu açıdan metin tenkidi geçmişin doğru şekilde geleceğe aktarılması için bir gerekliliktir. Metin tenkidi geçmiş ile gelecek arasındaki bağın otantikliğinin korunması açısından büyük öneme sahip bir disiplin olmanın yanında “bir bilinç meselesidir”. Nitekim Salahattin Polat tarafından kaleme alınan *Metin Tenkidi* adlı eser, bu bilinçlenme çabasının somut bir yansıması olarak görülebilir.

Yazarın akademik birikiminin bir ürünü olan eser, İngiltere'nin değişik üniversite ve kütüphanelerinde yürütülen bir yıllık yoğun bir çalışma neticesinde ortaya çıkmıştır. Metin tenkidiyle ilgili teorik ve pratik bilgileri bir arada içeren bu kitap, yazarın kendi ifadesiyle metin tenkidi konusunda mesai harcayacak kişilerin başvurabileceği bir giriş kitabı, rehber ve başvuru kaynağı olarak hazırlanmıştır. Eser bireysel çalışmalarda bulunacaklar için olduğu kadar, hadis ilminin bir alt dalı olarak düşünülmesi gereken “Hadis Tenkidi” (veya Hadiste Metin Tenkidi) derslerinde de kaynak olarak kullanılabilir niteliktedir.

Türkiye’de ve İslâm dünyasında metin tenkidi ile ilgili çalışmaların çoğu içerik olarak genellikle dünyadaki birikimi görmezden gelmektedirler. Bu açıdan *Metin Tenkidi*, İslâm dünyasındaki metin tenkidi çalışmalarının Batı’daki metin tenkidi çalışmalarından ayrı düşünülmemeyeceğini ortaya koyan, Batı’yı özümseyerek İslâm dünyasındaki ve Batı’daki metin tenkidi faaliyetlerini değerlendiren ve bu ikisini mezc ederek sunmayı başaran ilk eserdir. Yazar eserinde metin tenkidi ile ilgili hem Batı’nın hem de İslâm dünyasının çalışma ve gelişmelerini bir arada sunarken ne sadece Batı’yı ön plâna çıkararak konu hakkındaki en önemli çalışma merkezi olarak sunma gayretinde bulunmuş, ne de sadece İslâm dünyasındaki metin tenkidi çalışmalarını ele almakla yetinmiştir. Bunun yerine kitabın girişinde yer verilen “Tenkit, yüksek bir medeniyetin işaretidir.” sözünden de anlaşılabilirliği gibi metin tenkidini, medeniyetler arasında ortak yürütülen bir faaliyet olarak görerek bu faaliyetle ilgili teorik bilgileri ve bu bilgilerin pratize edilmiş hâlini kronolojik, karşılaştırmalı

ve eleştirel bir yöntem takip etmek suretiyle sunmuş ve gerektiğinde eleştirmişdir. Yazar metin tenkidine Batı'nın birikimini ve yaptıklarını tamamıyla onaylayan bir bakış açısından öte gerçekçi bir şekilde yaklaşarak, metin tenkidine dair Batı'nın birikimini ana hatlarıyla ortaya koyup bu birikimden faydalanmak gerektiğini ifade etmiştir. Zira yazara göre İslâm dünyasında metin tenkidi ile ilgili temel problem metin tenkidini bilimsel standartlara oturtma açısından yaşanan eksikliklerdir. Batı'nın konu hakkındaki faaliyetlerini görmezden gelmek, metin tenkidiyle ilgili bilimsel standartlara ulaşma yolunda bir engel olarak düşünülebilir.

Dört bölümden müteşekkil eserin ilk bölümü (23-53) genel manada metin tenkidi kavramına ayrılmış ve metin tenkidi kavramının tanımı, mahiyeti, boyutları, diğer tenkit türleriyle ve ilimlerle ilişkisi, metin tenkidi ile ilgili yanlış anlayış ve hatalı indirgemeci tavırlar burada ele alınmıştır. İkinci bölüm (57-168) metin tenkidinin tarihi ile ilgilidir. Bu bölümde yazar metin tenkidinin gelişim serüvenini Batı'da ve İslâm dünyasında olmak üzere iki açıdan ortaya koymaktadır. Yazar metinlerdeki bozulmanın önlenmesini de metin tenkidi faaliyeti kapsamında gördüğü için, metin tenkidi tarihini Antik Yunan ve Latin kültürüne kadar uzanan dönemde metnin korunmasına yönelik faaliyetlerden başlatmış; kâğıdın ve kütüphanelerin de bu amaca hizmet ettiğini göz önüne alarak parşömen ve papirüsün tarihinden kitap formlarına, kütüphanelerin tarihinden Antik Yunan ve Roma döneminde kullanılan yazı malzemelerine kadar pek çok konuda aydınlatıcı bilgiler sunmuştur. Yazar bu şekilde "metinlerdeki bozulmanın önlenmesi ve düzeltilmesi" anlamındaki metin tenkidi faaliyetini M.Ö. 3000'li yıllara dayandırmış olmaktadır.

Batı dünyasındaki metin tenkidi faaliyetleri sadece Kitab-ı Mukaddes tenkidinden ibaret olmamakla birlikte, Batı'daki faaliyetlerin önemli bir boyutunu Kitab-ı Mukaddes'in tenkidi oluşturmaktadır. Hatta bir bakıma Batı'da bilimsel manada metin tenkidinin gelişim tarihi, Kitab-ı Mukaddes ile ilgili metin tenkidi çalışmalarıyla başlatılabilir. Bu sebeple yazar Kitab-ı Mukaddes hakkında yapılan metin tenkidi faaliyetleri kapsamında Batı'nın metin tenkidinde kullandığı pratik yöntemlerin gelişimini ve bu alandaki önemli isimleri ortaya koymaktadır. Daha sonra Batı'nın modern zamanlarda kullandığı tenkit yöntemlerine değinerek bu yöntemlerin özellikle son iki yüzyılda kurum-sallaştığı üzerinde durmaktadır.

Daha sonra yazar İslâm dünyasında metin tenkidi faaliyetlerinin tarihine geçmektedir. Bu bağlamda İslâmî ilimlerde metnin korunmasına yönelik faaliyetler metin tenkidi kapsamında ele alınmış, İslâmî ilimlerin yazıya geçirilme serüvenine değinilmiştir. Metin tenkidini en fazla kullanan ilim olması hasebiyle İslâm dünyasındaki metin tenkidi faaliyetleri daha çok hadis tarihi üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Bu açıdan hadis ilmindeki rivâyet yöntemleri, terimler, klâsik hadis usûlü kitaplarındaki yazım kuralları, nüsha karşıla-

tırma ve tashih usûlleri metin tenkidi faaliyeti açısından ele alınıp değerlendirilmiş, metnin korunmasına yönelik telif türlerinden bahsedilmiş ve çeşitli örnekler verilmiştir. Yazar İslâmî eserlerin neşri ve metin tenkidiyle ilgili olmak üzere matbaanın İslâm dünyasındaki serüvenine, İslâm dünyasındaki tahkik çalışmalarına ve tahkikle ilgili önemli kuruluş, kişi, yayın, çalışma, ders ve konferanslara da değinmiştir. Yazar bölümü, metin tenkidinin Türkiye'deki durumundan bahsederek sonlandırmıştır. Yazara göre Türkiye'de metin tenkidi ve tahkik yöntemleri ile ilgili bilimsel çalışmaların azlığı, metin tenkidiyle ilgili bilimsel standartların henüz oluşmamış olduğunun ve birçok metin tenkidi çalışmasının “el yordamı ile” yapıldığının bir göstergesi sayılabilir. Yazar metin tenkidinin bilimsel neşirden öte bir faaliyet olduğunu, günümüzde metin tenkidi adı altında gerçekleştirilen faaliyetlerin teorik açıdan zayıflığını ve tenkitli neşir adı altında yapılan çalışmalarda dahi gerekli ihtimamın gösterilmediğini ifade etmektedir.

Üçüncü bölüm (171-286), metin tenkidinde farklı yaklaşımlar ile metin tenkidi yöntemlerini ve metin tenkidinin aşamalarını ele almaktadır. Bu bölüm pratik boyutta metin tenkidinin uygulanmasından nihai metnin oluşturulmasına ve hatta metnin neşre hazırlanmasına kadar uygulanacak aşamaları konu edinmektedir. Burada yazar metin tenkidiyle ilgili temel terimlere açıklık getirmiş, farklı metin teorileri ile bu teorilerin metin tenkidi yöntemlerine yansımalarını çeşitli açılardan kategorize edip değerlendirmiş ve bu yaklaşımlara yönelik itirazları ele almıştır. Daha sonra metin tenkidi ile ilgili genel ilkelere ve metin tenkidi ile ilgili ön işlemler ayrıntılarıyla anlatmış ve metin tenkidinde bulunacak araştırmacılar için İslâm dünyasındaki yazma eser kütüphaneleri, bu kütüphanelerdeki yazmaların sayısı, durumları ve sorunları gibi konularda önemli bilgiler sunmuştur. Daha sonra müellif nüshası belirlemede dikkat edilecek yöntemler, müellif nüshasının farklı sürümlerinin olmasının yarattığı problemler ve bu konudaki dikkatsizliğin yol açabileceği sonuçlar ile alakalı bilgiler sunulmuş, yazma nüshaların tarihlendirilmesi ve nüsha seçimi ile ilgili konulara da eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşılarak konu ile ilgili önemli ayrıntılara yer verilmiştir.

Akabinde yazar metin tenkidinde kullanılabilecek yöntemleri ele almış, metin tenkidi yöntemlerinin birbirinin devamı sayılabileceklerini ifade ederek yöntemlerin zayıf ve güçlü yönlerini belirtmiştir. Yazar bu yöntemlerin İslâm dünyasında yapılan tahkik çalışmalarında kullanılıp kullanılmadığıyla ilgili de ilginç tespitlerde bulunmuştur. Bu yöntemler arasında eserlerdeki hatalarla birlikte başka karinelere yola çıkarak nüshalar arasındaki ilişkiyi bulma imkânı sunan nüsha soyağacı yöntemi çok geniş şekilde ele alınmış ve yöntemi, ilkeleri, uygulanma aşamaları, anlaşılır bir dille ve şemalar yardımıyla farklı örnekler üzerinden anlatmıştır. Daha sonra yazar nüsha ilişkileri belirlenen metinlerdeki hataların düzeltilmesi ve metnin onarılması konusunu;

düzeltilme gerekliliği açısından hataların çeşitleri, metin farklılıkları arasında seçim yaparken uyulması gereken kurallar, metindeki aslî ve ikincil öğelerin ayrımı, metni güncelleme yani modernizasyon problemi hususları üzerinden ele almıştır. Bölümün sonunda nüsha soyağacı yöntemine yöneltilmiş eleştirilere yer verilmiştir.

Son bölümde (289-314) ise yazar, İslâmî ilimlerle ilgili tüm eserlerin metin tenkidine tâbi tutulduktan sonra neşredilmesi, hatta neşredilenlerin gözden geçirilmesi, üniversitelerde metin tenkidiyle ilgili bölümlerin kurulup uzmanların yetiştirilmesi, konu için bilimsel tartışma zemini oluşturulması ve konuyla ilgili projeler oluşturulması önerisinde bulunmaktadır. Hadis ilminin bütün tenkit yöntemleri ile ilgilenmesi bir zorunluluk olduğundan ve ayrıca metin tenkidinin teori ve pratiği İslâmî ilimler içinde hadis ana başlığı altına girdiğinden hadis ilmiyle ilgili metin tenkidi faaliyetleri son bölümde ayrı bir başlık altında işlenmiştir. Bu bağlamda yeni bir hadis metodolojisi sunan yazara göre, hadiste metin, isnad ve içerik tenkidinin aşama aşama uygulanması ve içerik tenkidinden önce hadis metinlerinin tamir ve tashihinin yapılması gerekir. Yazar hadiste metin tenkidi uygulamasının zorlukları ve farklılıklarının yanı sıra hadislerin şifâhî olarak aktarılışı ve mana ile rivâyet gibi metin tenkidi açısından sorun olabilecek konulara da değinmiştir. Bölüm sonunda Türk ve Arap dünyasında yapılmış hadiste metin tenkidi ile alakalı çalışmalara dair zengin bir bibliyografya sunulmuştur.

Çok sayıda yabancı kaynaktan istifade eden Polat, konuya dair ileri düzeyde okuma yapmak isteyen okuyuculara eserin dipnotlarında literatür tavsiyesinde bulunmuştur. Metin tenkidi ile ilgili anahtar kelime ve kavramların anlaşılır ve sade bir üslûpla, farklı dillerdeki karşılıkları ile beraber sunulmuş olması, konuyla üzerinde derinleşecek okuyuculara önemli bir kolaylık sağlayacak niteliktedir.

Akademik bir dille yazılmış olmakla birlikte, birçok okuyucunun ilgi alanına girecek konuları anlaşılır ve akıcı bir üslûpla ele alan eser, okuyucunun metin tenkidinin ana boyutlarını görebileceği ölçüde yeterli ve okuyucuyu sıkmayacak ölçüde dengeli bir bilgi aktarımında bulunmaktadır. Öte yandan *Metin Tenkidi*, okuyucuların konuyla ilgili farklı boyutları görebilmelerine katkı sağlayacak nitelikte ufuk açıcı bir eser olma hususiyetini haizdir.

F. Betül GÜNEY ALTINTAŞ

EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, KAYSERİ